

25.45x31.05	1/6	עמוד 18	אתנחתא	10/03/2022	80933569-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

תמחקו כל מה שחשבתם על טרומפלדור או על הרצל ותתחילו להתעניין בשאלה מי היו ההורים שלהם // אבנר שאקי

"כל העובדות הללו הוסתרו בספרות ההיסטורית הרשמית, כי הכי נוח להיסטוריונים לקטלג - הוא חרדי, הוא ציוני, אבל זה חוטא לאמת". משה נחמני

26.61x33.02	2/6	עמוד 19	אתנחתא	10/03/2022	80933568-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

מה משותף לרצל, טרוטמן ולדור וההדיון איש?

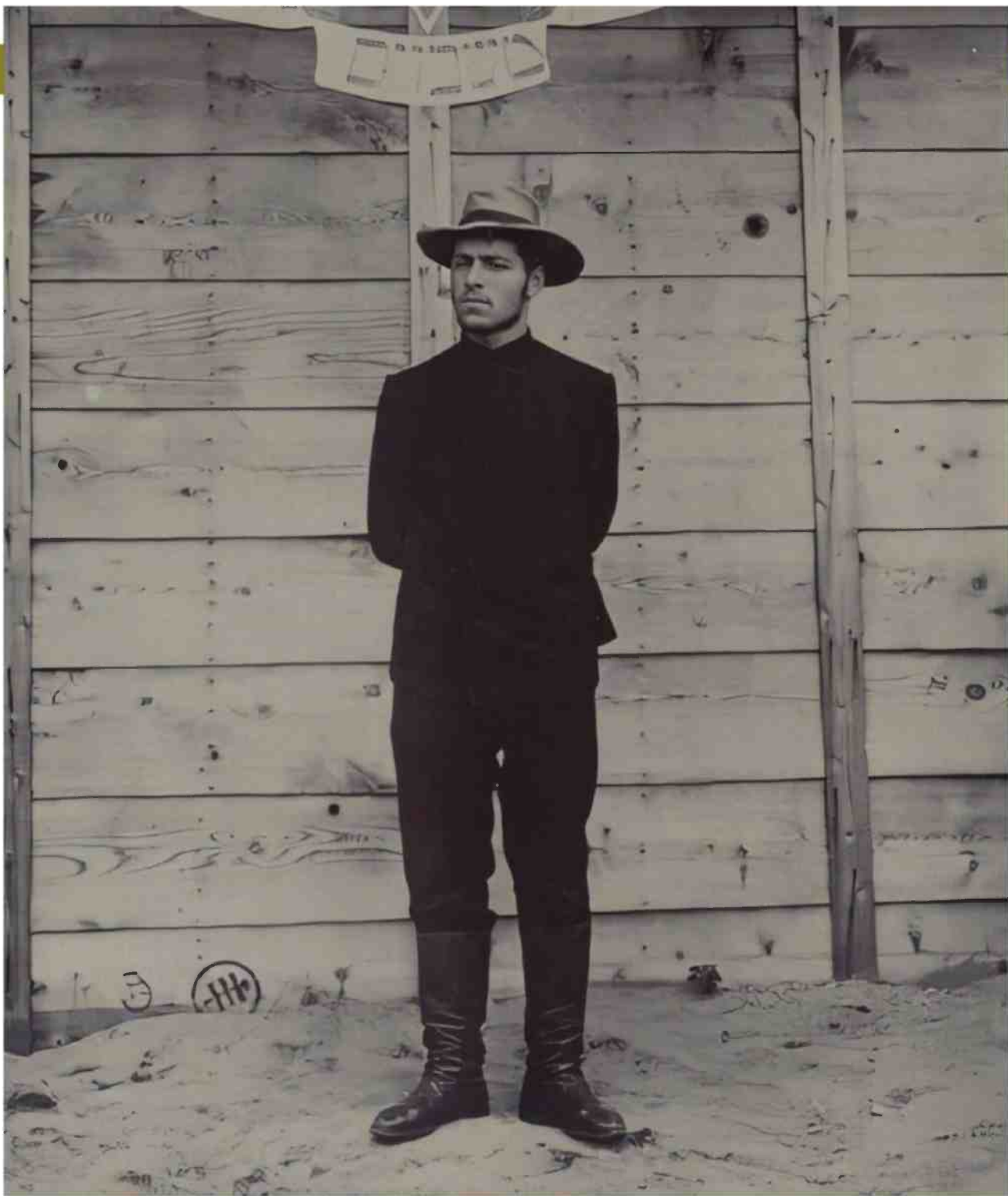
כבוגר ישיבה שחיטט בארגזי ספרים ישנים ופקד דירות מאובקות, גילה משה נחמני עשרות תיעודים ומסמכים נדירים שחשפו פרטים לא ידועים על גדולי היהדות וגיבורי הציונות. בעשרות הספרים שפרסם הוא חושף את הצדדים המסורתיים-יהודיים של מותגי הציונות החילונית, ומוכיח כיצד התחייה הלאומית הייתה תהליך שנבנה מתוך אחדות של כל המגזרים

אבנר שאקי // צילום: משה ביטון

26.09x33.22	3/6	עמוד 20	אתנחתא	10/03/2022	80933570-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

צילום באדיבות הספרייה הלאומית

תמיד חשב על טובת העם היהודי ולא על האינטרסים האישיים שלו. טרומפלדור בשבי היפני בשנת 1905, באדיבות הספרייה הלאומית

“חוקרים רבים הציגו לנו במשך השנים את טרומפלדור כחצי מתבולל, לוחם מנוכר למסורת ישראל שליקט את ערכיו בשדות זרים, אבל האמת שונה לחלוטין”, אומר בלהט ההיסטוריון משה נחמני. ביום שני הקרוב, י"א באדר, יצוין ברחבי הארץ יום תל חי, ובסמיכות לכך יוצאת בימים אלה מהדורה מורחבת של ספרו ה-27 במספר של נחמני: 'הגיבור הלאומי - פרקים בחייו של יוסף טרומפלדור'. הספר מציג לראשונה את הרקע המסורתי שבו גדל טרומפלדור, רקע שעד היום הוסתר בספרות הענפה שנכתבה אודותיו, ולא במקרה.

העיקר הוא "אין דבר"

נחמני מבקש לנפץ מיתוס נוסף הקשור בדמותו של הגיבור: "טענה נפוצה היא שמילותיו האחרונות בקרב הגבורה בתל חי היו משפט לטיני ששמע מחיילים רוסים, אך האמת היא שבימו האחרון, כשנשאל להרגשתו לאחר שנפצע אנושות, הוא הזר כמה וכמה פעמים על המשפט המפורסם המיוחס לו: 'אין דבר, טוב למות בעד ארצנו'. ידידו הקרוב זאב ז'בוטינסקי אמר שהחידוש הגדול של טרומפלדור לא היה רק ה'טוב למות בעד ארצנו' אלא בעיקר שתי המילים שקדמו להן, 'אין דבר'. בהספדו על טרומפלדור כתב ז'בוטינסקי: 'אלו הן בסך הכול שתי מילים, אבל יש בהן תפיסת עולם. רעיון עמוק, היגיון נשגב, פילוסופיה מקפת כול טמונה בשתי המילים האלו. הרצון הוא המכריע, והמקרים אינם אלא הבל'".

מדוע כה בוער בכך הרצון לעסוק בדמותו של טרומפלדור?

"טרומפלדור היה אדם מופלא. הוא היה כללי מאוד, כמעט בלי שמץ פרטיות. הוא תמיד חשב על טובת העם היהודי ולא על האינטרסים האישיים שלו. הוא הקריב את כל חייו למען עם ישראל וארץ ישראל, וזו המשמעות של מילותיו האחרונות - כדאי להקדיש את כל תוכן החיים בעד ארץ ישראל, ואפילו את עצם החיים. עוד אומר שתל חי אומנם הייתה המקום שבו התגלתה גבורתו העילאית של טרומפלדור, אך היא לא התחילה שם. חמש עשרה שנים קודם לכן, בשנת 1904, הוא התפרסם כגיבור גדול במלחמת רוסיה-יפן וזכה לעיתורים ולשבחים רבים ממפקדיו, ושמו נודע ברחבי העולם היהודי בארץ ובגולה".

מהן לדעתך התכונות שהכי אפיינו את טרומפלדור?

"הוא היה אדם חברותי, תוסס ואופטימי. הוא היה צמחוני ושאף להקים קומונות שיתופיות. היו לו גם תחביבים שונים, כמו שירה, כתיבה ספרותית, טיולים בהרי הגליל ועוד. ומעל כל אלה אהבתו הגדולה הייתה לעם היהודי, ובגללה הוא החליט להקדיש את חייו למענו. זוהי התכונה היסודית שלו".

היכן הוא התחנך? מנין שאב את ערכיו?

"את עיקר חינוכו ואת גבורתו היהודית ירש טרומפלדור מאביו, וולף טרומפלדור, שהיה גיבור גדול כשלעצמו והיה יהודי שומר תורה ומצוות. אמו, שבצעירותה הייתה יהודייה מתבוללת, הפכה לציונית ודתית בעקבות השפעתו של בנה יוסף. בשנותיה האחרונות הקפידה ללכת בשבתות לתפילה בבית הכנסת ולערוך סעודת שבת מפוארת, כולל גפילטע פיש שעליו היא לא ויתרה. טרומפלדור גדל על סיפורי המקרא ועל עלילות המכבים ובר כוכבא, וכל ימיו ראה בהם מקור השראה חשוב. הייתה לו גם חיבה יתרה לעולם החסידות ולאדמו"רים המפורסמים. לפני הקרב הראשון שלו בפורט ארתור הוא בחר להשתתף בטיש של הרבי מטולנא והתרשם

מאוד מדמותו. אגב, גם יתר הלוחמים שנהרגו בקרב תל חי גדלו בבתיים דתיים וספגו את אהבתם לארץ ישראל מהתנ"ך. מבין הלוחמים שנתרו בחיים לאחר הקרב ההוא יצאו בוגרי ישיבות, כמו למשל נתן זהבי, תלמידם של רבי שמעון שקופ והרב ריינס".

החוקרים נגד טרומפלדור

זיקתו העמוקה של טרומפלדור לקודשי ישראל הוסתרה בכל הספרים שכתבו עליו החוקרים בארץ, טוען נחמני. בדרך כלל תיארו אותו כמי שמנוכר למסורת היהודית. "טרומפלדור היה מסורתי לאומי, כלומר הוא רחש כבוד עמוק למסורת היהודית, לתורה ולמצוות, והרגיש זיקה חמה אליהן משום

שתפס אותן כביטוי עמוק של הלאומיות. בשנים האחרונות אנו עדים לסוג חדש של מחקר, שלצד היותו מנוכר ליהדות מנסה לקעקע את המיתוס הציוני בכלל ולפגוע בדמותו של טרומפלדור בפרט.

חוקרים מסוימים מכוונים את חיציהם בעיקר לדמותו של יוסף טרומפלדור, משום שהיא גילמה מסירות טוטאלית בעד ארץ ישראל, מסירות שהיום כבר נחשבת כמעט לתמוהה במחוזות מסוימים".

הזכרת את הוריו של טרומפלדור. האם ידוע מדוע הם קראו לבנם יוסף?

"טרומפלדור נולד לבילי שבת פרשת מקץ, וברית המילה שלו הייתה בפרשת ויגש. הוא נולד לתוך העלילה המסעירה של יוסף שמתגלה לאחיו ולאביו אחרי שנים של ריחוק. הסיפור הזה נגע לליבו של

"טרומפלדור גדל על סיפורי המקרא ועל עלילות המכבים ובר כוכבא, וכל ימיו ראה בהם מקור השראה חשוב. הייתה לו גם חיבה יתרה לעולם החסידות ולאדמו"רים המפורסמים. לפני הקרב הראשון שלו בפורט ארתור הוא בחר להשתתף בטיש של הרבי מטולנא והתרשם מאוד מדמותו"

25.21x30.15	4/6	עמוד 21	אתנחתא	10/03/2022	80933571-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הברסלבי, אלא ברוח. צורת החשיבה שלי מושפעת מאוד מרבי נחמן וספר ההשראה שלי הוא ליקוטי מוהר"ן.

לפני כעשור פרסם נחמני את הספר 'העולם יש לו לב' (בהוצאת ידיעות ספרים), ובו מאמרים של רבנים וסופרים על אישיותו ותורתו של רבי נחמן. "הספר המחקרי הראשון שכתבתי הוא 'שני המאורות', והוא מציג את הזיקה העמוקה של הרב אברהם יצחק הכהן קוק וגדולי תלמידיו לדמותו ולתורתו של רבי נחמן מברסלב. אחרי שהספר יצא לאור הבאתי אותו לרב שלימד אותי בצעירותי, והוא אמר: 'עוד תגדל, יעברו כמה שנים, ותתחרט על כך שפרסמת את הספר הזה'. מאידך, רבנים אחרים

ביקרתי גם במערות גניזה עתיקות וסודיות ביער ירושלים, משם דליתי מציאות נהדרות שאפשר לספר עליהן המון".

בשעות הפנאי הוא נהג לקרוא ספרי מחקר על היסטוריה רבנית, מתקופת התלמוד ואילך. לאחר תום הלימודים במורשה עבר לישיבת רמת גן ולמד בה כתשע שנים, אשר במהלכן גם השתתף בעריכת שיעוריו של ראש הישיבה, הרב יהושע שפירא.

כיצד השפיעו עליך ועל עשייתך המחקרית שנות הלימוד בישיבה?

"בישיבה ספגתי את החום וההתלהבות בעבודת ה', ובה גם נחשפתי בין היתר לתורתו של רבי נחמן מברסלב. אני מגדיר את עצמי כברסלבר, לא בלבוש ולא בהשתייכות למגזר

מצודת בריה ההיסטורית. סביו, דב נחמני, היה מקבוצת התלמידים הראשונה שהגיעה מישיבת כפר הרואה למרכז הרב ממש בימי קום המדינה, וזכה לקשר חם עם הרב צבי יהודה קוק. אביו, הרב מרדכי נחמני, למד אף הוא במרכז הרב ומשמש כיום כראש כולל בירושלים.

ברוב שנות ילדותו גר בשכונת קריית משה בירושלים, ולאחר מכן למד באחד המחוזים הראשונים של הישיבה הקטנה מורשה. "בשנים אלו לא עשיתי תעודת בגרות, וגם לאחר מכן לא למדתי בשום מקום שהקנה לי תעודה כלשהי. כבר בזמן לימודי במורשה מאוד נמשכתי לתולדות עמנו. מגיל צעיר נהגתי להסתובב בגניזות שונות בירושלים.

וולף טרומפלדור, אביו של יוסף, שנחטף בילדותו מבית הוריו לצבא הרוסי והיה אחד מרבבות הקנטוניסטים ששירתו בצבא הרוסי. הגעגוע והתקווה של יוסף הצדיק לשוב למשפחתו התחברו לחייו האישיים, ולכן הוא קרא לבנו על שם יוסף המקראי. טרומפלדור עצמו העריץ את דמותו של יוסף הצדיק וראה בו סמל של מוסריות.

"אפרופו יוסף, לפי מה שכתבו המקובלים, והרב קוק ביניהם, אפשר לזהות בטרומפלדור את בחינת משיח בן יוסף. טרומפלדור היה הגיבור הלאומי בה"א הידיעה, גבורתו העניקה השראה ליהודי הגולה ורבים מהם עלו לארץ בעקבותיו. בני דורו אף כינוהו 'בר כוכבא החדש'. בעניין זה מעניין לדעת שרב סעדיה גאון כתב לפני כאלף שנה שמשח בן יוסף יופיע בגליל ויתקבצו אליו מעט אנשים. לדבריו, במהלך קרב מול אויבי ישראל ייהרגו כמה לוחמים ובהם משיח בן יוסף. התיאור הזה מאוד דומה למה שקרה בתל חי".

כיצד לדעתך ובאיזה אופן השפיע טרומפלדור על הדורות הבאים?

"טרומפלדור היה מפקד הגדוד העברי הראשון, שנחשב לאחד מיסודותיו של צה"ל. טרומפלדור גם היה איש רוח גדול ואדם משכיל, ורוחו השפיעה על צעירים רבים בדורו. בשנותיו האחרונות הוא היה מנהיגה של תנועת החלוץ שמנתה אלפי צעירים יהודים, שבשנים הבאות עלו לארץ והיו עיקרה של העלייה השלישית. בדרך כלל מדברים על טרומפלדור כגיבור פיזי, אבל לא פחות מכך הוא היה מורה רוחני דגול. חלק מחברי החלוץ קראו לו 'מורי ורבי', ובזיכרונותיהם הביאו ממנו הדרכות לחיים שהיה משנן לעצמו ולאחרים, ביניהן 'תעשה בעצמך מה שאתה דורש מאחרים' ו'שכח את הרע שעשה לך הזולת ואל תנטור לו טינה'. "פרט לכך", מוסיף נחמני, "היו לו גם תלמידים רשמיים. בבית ספר שהקים ב-1905 לחיילים השבוים ביפן למדו 600 תלמידים, יהודים בעיקר אבל גם גויים. בספר החדש מתפרסמים מכתבי תודה ששלחו כמה תלמידים 'למורה היקר טרומפלדור' בשעה שהשתחרר מהשבי והתכוון לעלות ארצה".

גם ההתגלגלות למקצוע ההוראה הייתה חלק מתודעת השליחות שבערה בו. "בצעירותו חשב טרומפלדור להיות רופא שיניים ואף החל ללמוד את המקצוע. אחר כך למד משפטים ואף קיבל דיפלומה רשמית. באופיו הוא לא נמשך להוראה, אבל כשראה שיש צורך באנשי חינוך - מיד נחלץ למשימה. רבים מכירים את המשפט המפורסם שלו 'חסר גלגל? אני הגלגל!'. על אותו משקל אפשר לומר שטרומפלדור חשב כך: 'חסר מורה? אני אהיה מורה'. טרומפלדור לא רק דיבר על התמסרות למען הציבור אלא גם חי כך כל חייו".

גילויים במערות ביער

נחמני מחובר מאוד לעיסוק בהיסטוריה בכלל ובציונות בפרט, והמחקר בעקבות שורשיו היהודיים-לאומיים של טרומפלדור הוא רק טעימה מעבודתו בתחום. העניין ההיסטורי החל לפעם בקרבו כבר מגיל צעיר. "גדלתי במשפחה דתית לאומית, מחוגי מרכז הרב", מספר על עצמו נחמני, בן 35, נשוי ואב לשלושה המתגורר בצפת, בבית שמשקיף על

26x33.11	5/6	עמוד 22	אתנחתא	10/03/2022	80933572-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

גדולי התורה החרדים הסתופפו בצילו של הרב קוק והעריצו אותו. הרב קוק והרב יוסף חיים זוננפלד

שהבאתי להם את הספר שיבחו אותו. אחד מהם הוא הרב דב קוק מטבריה, נצר למשפחתו של הרב קוק, שאני מקפיד להביא לו עותק מכל ספר שאני מוציא".

כאמור, נחמני הוציא לאור 27 ספרים, וביניהם 'חלוצים לצינון' המספר על הקמתה של המושבה העיר בני ברק בתמיכתם של הרב קוק ותנועת המזרחי. בנוסף לכך ישנם ספרים שנחמני ערך וההדיר והוציא מחדש, וביניהם 'עורי צפון' שחיבר רב בהונגריה בימי השואה ובו קרא ליהודי אירופה לעלות ארצה. מחבר הספר נספה בשואה. "במקרה השגתי עותק נדיר של הספר, ולהפתעתי גיליתי בתוכו מידע שלא היה ידוע לי, שסבא רבא שלי, דוד שמואל נחמני, היה שותף לכתיבתו. הוא היה יו"ר המזרחי בהונגריה ופעיל ציבורי בולט בתקופה שלפני השואה. מגיל צעיר גדלתי על הסיפורים המשפחתיים עליו והתרשמתי מאהבתו לארץ ישראל ומפעילותו למענה", מספר הנ"ל. "אגב, למרות היותו ציוני הוא היה ידיד קרוב של הרבי מסאטמר ועבר איתו את השואה".

בנוסף לספרים שהוציא עד היום, שאותם אפשר למצוא באתר הוצאת 'אור האורות', יש באמתחתו של נחמני עוד כשלושים ספרים בשלבים שונים של הכנה, שאותם הוא מתכנן להוציא לאור בשנים הקרובות. "הבעיה היחידה שלי היא שביממה יש רק 24 שעות", הוא אומר בחיך. בנוסף לכתיבת הספרים ולמחקר ההיסטורי מקדיש נחמני שעות רבות לחקר כתבי יד עתיקים וספרים נדירים בשביל ספריות ואנשים פרטיים. "כמו את מקצוע ההיסטוריה, גם את העבודה על כתבי היד לא למדתי רשמית, אלא פשוט צברתי ניסיון בנושא עם הזמן. עד היום עברו תחת ידי עשרות אלפי ספרים עתיקים, וכמעט כל יום אני מגלה תגליות מפתיעות".

האמת על הרב קוק והחרדים

אחד מתחביביו של נחמני הוא נבירה בארגזים מאובקים ששוכבים בבידעם של דירות נטושות. "כך למשל מצאתי עותק של 'מדינת היהודים' במהדורה הראשונה שנדפסה בעברית - בשנת 1895", הוא מספר בענייני בורקות, וממשיך: "פעם הלכתי בירושלים וראיתי ארגז קרטון שכתוב עליו 'גניזה'. הצצתי בו, ובתוכו היו ספרים של הנצי"ב מוולוז'ין עם הגהות בכתב ידו. לפני כמה שנים מצאתי במרתף בבני ברק כתבי יד של הראי"ה קוק, ובחיפה מצאתי ארכיון מסמכים ותעודות על יוסף טרומפלדור, שאותם הבאתי בספרי החדש".

אתה רואה בעיסוק הזה שליחות?

"אני רואה בזה עבודת קודש. כשרבי נחמן סיפר את המעשיות המפורסמות שלו הוא אמר לתלמידיו: כשיבוא המשיח הוא יספר לכל יהודי את מה שעבר עליו, וגם יספר לעם היהודי כולו את סיפורו. כלומר, המשיח יהיה גם היסטוריון. רבי נחמן התכוון שלכל אחד מאיתנו יש עלילת חיים מיוחדת הקושרת בין האירועים הלכאורה אקראיים בחיינו. בדרך כלל איננו מבחינים בעלילה הזאת, ורק אנשים גדולים יכולים להבין אותה. גם רבי נחמן היה כזה, במידה מסוימת, ולכן הוא אהב לקרוא ולספר סיפורי מעשיות. רבי נחמן הוא אולי הרבי היחיד שנכתב עליו ספר ביוגרפי על ידי תלמידו המובהק, חיי מוהר"ן, מתוך תפיסה שהחיים הם קודש ודבר שטוען לימוד. חסידי ברסלב ספגו מרבם את האהבה לתולדות החיים והיו מהחסידיים שהקפידו לתעד את חייהם בפרוטרוט", אומר נחמני.

"עוד בעניין זה אפשר לספר שהאדמו"ר רבי דוד מלעלוב נהג לומר שלעתיד לבוא תהיה מסכת נוספת בש"ס, מסכת דוד מלעלוב. רבי דוד בעצם רצה לומר

הגאונות הזאת מבטאת את התפיסה שההיסטוריה היא לא חקר העבר אלא הכרה של השפעתו עלינו בהווה. ההווה נולד מתוך העבר, ובלי להכיר את העבר איננו יכולים להבין את ההווה כראוי. זה המוטו שלי במחקר על אנשים - להתחיל בסיפור המשפחתי שלהם, מי היו ההורים שלהם, באיזה חינוך הם גדלו, ומתוך הרקע הזה ניתן להבין נכון את העולם שלהם, בין אם זה הרב קוק והחזון איש ובין אם זה הרצל וטרומפלדור. אי אפשר להבין נכון את עלילת חייהם בלי להכיר את אבותיהם".

במבט על, אפשר לומר שלמחקרים שלך יש כיוון משותף ומגמה אחת?

"אני מאמין במפגש, באחדות, בהרמוניה. רוב הספרים שכתבתי, וכן המאמרים שאני מפרסם בבלוג שלי 'הקיבוץ הקדוש', עוסקים בזיקה הסמויה שבין הכוחות השונים לכאורה בעם ישראל - בין הצינונות לעולם התורה, בין חסידיים למתנגדים, בין חרדים לאנשי תנועת המזרחי ועוד. מתברר שאם מסירים את הקליפות החיצוניות מגלים שברובד הפנימי יש בין כולם ניקה והשפעה הדדית. בנוסף לכך אני אוהב במיוחד לחקור את הרקע המשפחתי של אישים מפורסמים בדורות האחרונים, זה שופך אור חדש על דמותם. למשל, גיליתי שאביו של החזון איש, מנהיג היהדות החרדית שהתנגד לצינונות, היה

שלכל יהודי יש מסכת חיים משלו, שמצריכה לימוד לא פחות מספרי הקודש. בהמשך לכך אני סבור שיש גם מסכת ציונות ומסכת תחיית העם היהודי בארצו. אלו מסכתות מסובכות ומרתקות עם שקלא וטריא, שצריך ללמוד אותן בעיון, לא רק בבקיאות".

"בכלל", ממשיך נחמני, "ביהדות יש ערך עצום לידיעת ההיסטוריה. כל המצוות הן זכר ליציאת מצרים וכל החגים הם זכר לאירועים שקרו בעבר, לפני אלפי שנים. מגילת אסתר, שאותה נקרא בעזרת ה' ממש בקרוב, היא סיפור על תהליך פוליטי שהתרחש כל כך רחוק מאיתנו, ובכל זאת אנחנו מקפידים לעיין בה מדי שנה ולמצוא בה את הרלוונטיות לימינו. המושג 'זכר' הוא מושג מקודש ביהדות. אגב, יש גם זכר שצריך לשכוח ולמחוק, כמו זכר עמלק, כלומר אירועים חשוכים שזכירתם עלולה להעניק להם כוח ולהעירם לתחייה".

דיברת כעת על הרלוונטיות של אירועי העבר לימינו. כיצד לדעתך ההיסטוריה משפיעה על ההווה?

"היסטוריה היא מילה נוכרית. העם היהודי משתמש במילה מדויקת יותר: תולדות. המילה

"אני אוהב במיוחד לחקור את הרקע המשפחתי של אישים מפורסמים בדורות האחרונים, זה שופך אור חדש על דמותם. גיליתי שאביו של החזון איש, מנהיג היהדות החרדית שהתנגד לצינונות, היה ציוני. לעומתו, מייסד העיר תל אביב - שנתפסת כיום כעיר חילונית למהדרין - היה אדם דתי בשם עקיבא אריה ויס, שבמקביל לייסוד העיר עסק בהכנות לביאת המשיח"

12.35x29.81	6/6	עמוד 23	אתנחתא	10/03/2022	80933573-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

נקראו חרדים וכולם חיו ביחד. "בנוסף לכך, הרב קוק היה כמובן רבה של היהדות החרדית, ואנשי היישוב הישן קראו לו מרן. הרבנים השמרנים וראשי הישיבות החרדיות הם שהכתירו את הרב קוק לרבה של ירושלים. המושג ציונות דתית כמגזר שנבדל מיתר החרדים תפס רק בשנות הארבעים ואילך, וגם זה בהדרגה. לדעתי הפירוד הזה בתוך ציבור יראי ה' גרם בעיקר נזק, לא רק לחרדים ולדתיים אלא גם לכלל האומה.

"ובכלל", אומר נחמני, "הקיטוב המגזרי והפוליטי הוא סכנה גדולה לחברה הישראלית. מתוך תפיסה זו אני משקיע בעשור האחרון מאמצים רבים בהנגשת תורת הרב קוק לציבור החרדי, מתוך אמונה שתורתו רלוונטית לכולם, גם לחרדים, ולא שייכת רק למגזר הציוני-דתי, ולה עצמה יש אופי של שלום וכבוד הדדי".

ואיך זה מתקבל בציבור החרדי?
 "ברוך ה' דברי הרב קוק מתקבלים כיום בחיבה גם במעוזים הכי חרדיים, בדיוק כפי שהיה בחייו. צריך לזכור שהרב קוק נשא דרשות רבות בישיבת מאה שערים בירושלים. אין כוח חזק וטבעי יותר מכוחה של אחדות ישראל, ועלינו לזכור זאת ולחיות כך בכל יום ויום". ●

ציוני. אביו של טרומפלדור, כנראה הגיבור הציוני הגדול ביותר, היה מאוד דתי והקפיד על שלוש תפילות ביום. מייסד העיר תל אביב - שנתפסת כיום כעיר חילונית למהדרין - היה אדם דתי. שמו היה עקיבא אריה ויס, ובמקביל לייסוד העיר הוא עסק בהכנות לביאת המשיח. כל העובדות הללו הוסתרו בספרות ההיסטורית הרשמית, כי הכי נוח להיסטוריונים לחלק, להפריד ולקטלג - הוא חילוני, הוא חרדי, הוא ציוני וכדומה, אבל זה חוטא לאמת. כולם קיבלו זה מזה, ומתוך המכלול כולו קם העם היהודי לתחייה בארצו.

"העניין של אחדות ישראל מאוד מעניין אותי ומעסיק אותי. אם ניקח את הסמלים החרדיים ונחפור בעברם, נגלה את הרקע הציוני שלהם. בני ברק, עיר התורה והחסידות, הוקמה בתמיכת ארגון המזרחי ובליווי הצמוד של הרב קוק, כפי שהראיתי בספר 'חלוצים לציון'. רבני העדה החרדית בשנותיה הראשונות עסקו לפני כן בפעילות ציונית. גדולי התורה החרדים הסתופפו בצילו של הרב קוק והעריצו אותו. בעיניים של היום קשה לתפוס זאת, כי התרגלנו שיש חרדים ויש דתיים לאומיים, אבל באותה תקופה, בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, כל האורתודוקסים

"ביהדות יש ערך עצום לידעת ההיסטוריה". נחמני